

Területrendezési tervek, településhálózat-fejlesztési koncepciók a volt Szovjetunióban és a mai Oroszországban

BRADÉ, I.–PERCIK, JE. N.–PITYERSZKIJ, D. SZ.¹

Abstract

Master plans and settlement network development concepts in the former USSR and in The Russian Federation of today

The study opens with the presentation of the practice of regional and master planning in the former USSR. Then an overview of problems of city growth follows in the Russian Federation after the disintegration of the Union. Development issues of the rapidly growing cities are tackled. Position of small and middle-sized towns, specialised centres and cities with special legal status is evaluated as reflected by economic restructuring. One of the consequences of the latter is the strong differentiation among urban settlements. Methods of the analysis of urban development potential of the Russian Federation are presented further, along with the results achieved. Procedures of regional and master planning emerging within the new socio-economic conditions are elucidated with a special reference to urban development models elaborated as part of the general concept of settlement development of the Russian Federation.

Előzetes megjegyzések

A volt Szovjetunióban – ill. azon belül Oroszországban – az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején lejátszódott társadalmi-politikai változásokat megelőzően a Nyugat kevés információval rendelkezett a szovjet területi (regionális) tervezési és területrendezési tevékenységről. A tervezési-rendezési folyamat, dokumentáció és eszköztár megítélése az objektív külső szemlélő számára lehetetlen volt, mivel a széles társadalom számára a fenti anyagok (kevés szakembertől eltekintve, amelybe beleértendőek e cikk szerzői) hozzáférhetetlenek voltak. A területi tervezési és területrendezési tevékenység a Szovjetunióban a tervező és tudományos kutató intézetekben, így elsősorban az Állami Várostervezési Intézetben (Giprogor) összpontosult. Az itt dolgozó szakemberek kétségkívül nagy tudással és gazdag tapasztalatokkal rendelkeztek. A jelen cikk szerzői által elkészített monográfiában (Rajonnaja planirovka i razrabotka szhem rasszelenyija – Opit i perspektivyü) lehetőség nyílt a Szovjetunióban és az Orosz Föderációban folytatott területi tervezés és területrendezés elméletének és gyakorlatának bemutatására, az ilyen folyamatok alapvető tényezőinek értékelésére és a megvalósítás áttekintésére.

---

¹ Institut für Länderkunde, Leipzig, Németország

A monográfia sorsa igen különös. A kiadvány az Országkutató Intézet kezdeményezésére készült, és először Lipcsében német nyelven jelent meg azzal a céllal, hogy a nyugati olvasót tömören tájékoztassa a Szovjetunióban folytatott tevékenységek tapasztalatairól, mintegy jellemezve az Orosz Föderáció városhálózatának kialakulásának körülményeit. A monográfiát magasra értékelő recenziók kiemelték, hogy a kérdéskört ilyen teljességgel és mégis tömören összefoglaló munka hézagpótló jellegű. Felmerült az igény, hogy a munka – bővített formában – jelenjen meg oroszul, és az Orosz Föderáció olvasóközönsége, valamint más országok orosz nyelven olvasó szakemberei számára elérhető legyen. Jelentős részben ez a monográfia képezte az Országkutató Intézetben „Az oroszországi településrendszer átalakulása a Szovjetunió felbomlását követően” c. tudományos projekt alapját.

Területi (regionális) tervezés és területrendezés a volt Szovjetunióban

A kutatási és tervezési elmélet és gyakorlati tevékenység során a Szovjetunióban a területi tervezés és területrendezés fogalmát határozottan megkülönböztették.

A *területi tervezés* a szovjet központi tervezés keretében, utasításos rendszerben történt a régiókban, mégpedig közvetlen párt- és állami irányítás alatt az összes szinten működő tervező intézményben. A területi tervezés során népgazdasági nagyberuházások valósultak meg a tagköztársaságok és a gazdasági körzetek szintjén. A szigorúan célra irányított tervek meghatározott (éves, öt éves, távlati) időtartamra szóltak, és a törvényhozó testületek általi elfogadásukat követően törvényi rangra emelkedtek. Velük párhuzamosan a pénzügyi tervek is elkészültek.

A *területrendezés* eredményeként a leendő térszerkezetet meghatározó és (5–10–20 éves) távlatban építendő létesítmények elhelyezkedését kijelölő különböző dokumentumok (változó méretarányú topogeodéziai alapú térképek és szöveges anyagok) készültek el. Az anyagokat különböző szinteken vitatták meg és fogadták el: a területi (oblaszty) szervek a Szovjetunió Állami Tervbizottsága (Goszplan) és a tagköztársaságok részvételével, bizonyos körzetekben pedig közvetlenül a Szovjetunió és a tagköztársaságok kormányzervei. A hosszú tervezési időszak és az ágazati tervezés dominanciája következtében a területrendezési dokumentumok ajánlás jellegűek voltak, bizonyos esetekben (a városok és üzemek helyének megválasztása, vonalas közművek nyomvonalának kijelölése, mérnöki létesítmények tervezése) viszont kötelező jelleggel bírtak, és a további, részletesebb tervezés alapjául szolgáltak.

Nagyjából hasonló jogi státussal rendelkeztek az általános és regionális településfejlesztési koncepciók, amelyek tájékoztató jellegűek voltak. Ezeket a Szovjetunió és a tagköztársaságok kormányai vizsgálták és fogadták el, majd kiindulási alappal szolgáltak a területrendezési tervek, helyi településfejlesztési tervvázlatok és városrendezési tervek kialakításához. Meg kell jegyezni, hogy az elméleti koncepciók megvalósítása távolról sem volt következetes és a gyakorlatban történő alkalmazásukról csak bizonyos esetekben lehetett beszélni.

A Szovjetunióban a területi tervezési- rendezési munkák a gazdaságpolitika legfontosabb céljainak megvalósítására irányultak: hatalmas szibériai és távol-keleti

területek meghódítására (a kitermelő és nehézipari ágazatok, a hadiipari komplexum fejlesztésének prioritásával), továbbá a viszonylag elmaradott kaukázusontúli és közép-ázsiai tagköztársaságok gazdaságának felemelésére. Az európai területen a figyelem elsősorban a nagyvárosi agglomerációkra és ipari központokra irányult, lényegesen kevesebb figyelmet kaptak a közép- és kisvárosok, amelyek városképző gazdasági bázissal többnyire nem rendelkeztek. Eredményképpen a településszerkezetben jelentős aránytalanságok keletkeztek: a nagyvárosok és városi agglomerációk gyorsan növekedtek, a városhálózat extenzíven fejlődött, ugyanakkor a közép- és kisvárosok hálózata a fejlődésben visszamaradt, a fejlesztésben elmaradt térségek pedig elnéptelenedésnek indultak.

A településrendszer – különösen a jelenlegi oroszországi városrendszer – fejlődését elsősorban az 1930-as évekre visszanyúló nagyszabású iparosítási folyamat határozta meg, amely a korábban mezőgazdasági jellegű, alacsony arányú városi népességű országot hatalmas ipari potenciállal rendelkező állammá tette, ahol a településszerkezetben meghatározó szerepet kaptak – és ma is játszanak – a nagyvárosi agglomerációk. Oroszország jelenleg is a Föld legnagyobb területű országa, ahol hatalmas földtartalékok vannak, amelyek más iparilag fejlett államokban drágák és ritkaságnak számítanak.

A volt Szovjetunió és az Orosz Föderáció általános településhálózat-fejlesztési koncepciója

A Szovjetunió termelőerőinek fejlesztési és elhelyezkedési kerettervén alapuló általános településfejlesztési koncepciójával, valamint a tagköztársaságokra és gazdasági körzetekre (továbbá magára az Orosz Föderációra is) vonatkozó hasonló tervjavaslattal – felhasználva a korábbi területrendezési tapasztalatokat – az ország egész területére készült településhálózat-fejlesztési elképzelés. A településrendezési tevékenység az általános és regionális településfejlesztési koncepció alapján folytatódott. Mivel a keretterv a termelőerők fejlesztéséhez és elhelyezéséhez kapcsolódott, abban elsősorban olyan ajánlások fogalmazódtak meg, amelyek az ipari, mezőgazdasági és egyéb üzemek hatékonyabb telepítését, a csoportos településrendszerek (ez utóbbi fogalom a különböző méretű, fejlett és irányítható, ill. tervezett városi agglomerációkat jelöli) és az egyes települések fejlesztését célozták. Az ajánlások a természet védelmére és üdülőterületek kialakítására irányuló és egyéb intézkedéseket ugyancsak magukban foglaltak.

Mivel az általános településfejlesztési koncepció nem volt kötelező érvényű, a gyakorlatban a térszerkezet gyakran teljesen eltért az abban megfogalmazott ajánlásoktól, valamint a területrendezési tervjavaslatoktól és megvalósulásuktól. Ez nagymértékben a Szovjetunió tervgazdaságát uraló ágazati megközelítés eredménye volt, amely prioritást élvezett. A területi tervezés és területrendezés így viszonylag alárendelt szerepet játszott. A gyakorlatban éppen a szövetségi állami minisztériumok, nem

pedig a köztársasági, területi (oblaszty) vagy városi hatóságok rendelkeztek a gazdasági körzetek nyersanyagbázisai fölött. A körzetek fejlesztése többnyire az ágazati minisztériumok érdekeit tükrözte.

Ismeretes, hogy konkrét tervkoncepciók, területrendezési és településfejlesztési tervek nem szerepeltek a nyilvános sajtóban. Lényegi tartalmuk azonban számos könyvben és szakcikkben fellelhető.

A városrendszer további fejlesztésének alapfeltételei és problémái az Orosz Föderáción belül

Az 1990-es évek elejétől az országban kibontakozó széleskörű gazdasági és társadalmi átalakulás gyökeresen megváltoztatta az oroszországi régiók és városok funkcionális szerkezetét és fejlődésük gazdasági alapjait. Az állami tervezési gyakorlat megszűnése, az állami tulajdon magánosítása, a kereskedelmi bankok, részvénytársaságok és magánvállalkozások széles hálózatának kialakulása, a haditermelés polgári irányú átállítása, a földpiac kialakulásának kezdete és a lakáspiac erőteljes megjelenése, a veszteséges vállalatokra vonatkozó csődtörvény és a piaci viszonyok egyéb megnyilvánulási formái új folyamatokat gerjesztenek, amelyek a városhálózatban is alapvető változásokhoz vezetnek. Olyan, az oroszországi régiókra és városokra korábban nem jellemző problémák jelennek meg, mint a munkanélküliség, a lakóhelyi szegregáció és a strukturális hanyatlás.

Mindezek a változások az oroszországi régiók és városok fejlődésének merőben újszerű megközelítését teszik szükségessé. A demográfiai helyzet hirtelen megváltozása, bizonyos körzetek elnéptelenedése, olyan városok népességszámának stagnálása vagy csökkenése, amelyek korábbi évtizedekben folyamatosan növekedtek (pl. a milliós városoké) jelentős hatást gyakorolnak az Orosz Föderáción belüli városfejlődés várható irányaira. Mindehhez hozzáadódnak az utóbbi évtized nagyarányú migrációs folyamatai: az orosz népesség áttelepülése a Független Államok Közössége (FÁK) és a Baltikum országaiból orosz földre, elvándorlás az európai Oroszország É-i része, Szibéria és a Távol-Kelet ipari körzeteiből, a demobilizált haderő katonái és családtagjaik, valamint a Közép- és Kelet-Európából, valamint a FÁK országaiból kivont egységek állományának letelepítése, a különböző nemzetiségi konfliktusterületekről érkező menekültek és kényszerből áttelepülők elhelyezése és integrálása.

Az utóbbi években a geopolitikai helyzet alapvető változásokon ment keresztül. Az ország számos városa és egész régiók, amelyek korábban a Szovjetunió hatalmas területének belsejében helyezkedtek el, szinte egyik pillanatról a másikra határmenti peremhelyzetbe kerültek, amely nagy hatással lehet további fejlődésükre.

Súlyos ökológiai helyzetbe kerültek a sugárveszélyes zónák (a csernobili katasztrófa hatásterülete és több körzet az Urál vidékén), a levegőt és az élővizet erősen szennyező nagyipari létesítmények koncentrációjának színterei. A környezeti problémák még olyan üdülőkörzetekben is feszültséget okoznak, mint a kaukázusi

ásvány- és gyógyvizek területe. Hivatalos adatok szerint az Orosz Föderáció városainak egytizedében beszélhetünk kedvezőtlen környezeti feltételekről.

Az oroszországi városfejlődés sűrített formában tükrözi a jelenlegi átmeneti helyzet nagyszabású gazdasági és társadalmi átalakulási folyamatait. A városok bonyolult és igen ellentmondásos folyamatok színterei. Itt ismételten utalnunk kell az Orosz Föderációt jellemző heterogenitásra és a városfejlődés legkülönbözőbb feltételeire az egyes körzetekben.

A nagyvárosok helyzete és problémái

A nagyvárosok terjeszkedésének korlátozására irányuló politikával korábban az SzKP dokumentumai és kormányhatározatok foglalkoztak. Ez hivatalos doktrínaként jelent meg és szinte minden tervdokumentációban helyet kapott, amennyiben azok célul tűzték ki a nagy- és különösen a milliós városok növekedésének megfékezését. Az ilyen tervek kidolgozói szerint ez az „optimális” méretek kialakítása mellett a városiasodás által felvetett problémák megoldásában is szerepet játszott (volna).

A hivatalos politika és a tervutasítások ellenére azonban az Orosz Föderáció nagyvárosai – éppen úgy, mint az egykori Szovjetunió metropoliszai – igen gyors ütemben növekedtek. Emiatt a városok rendezési tervei rohamosan avultak, amely súlyos gondokat okozott a várostervezésben. A beépítésre kijelölt területek gyorsan fogytak, az ipari-, lakó- és üdülővezetek egymás szomszédságában helyezkedtek el, a közlekedési és műszaki infrastrukturális létesítmények fejlesztése ésszerűtlen volt. A gyakorlatban a nagyvárosok lakosság számukat tekintve 1959–1989 között másfél–kétszeresre nőttek, de a háromszoros növekedésre is voltak példák. Ebben az időszakban Moszkva lakossága 3 millióval, Leningrád (a mai Szentpétervárré) 1,7 millióval nőtt.

Az 1990-es évek végére a helyzet drámai módon megváltozott, elsősorban a demográfiai válság, és az Orosz Föderációban – első ízben 1992-ben – tapasztalt népességcsökkenés miatt. A megelőző évtizedek során gyors növekedést mutató nagyvárosok népessége stabilizálódott vagy csökkenőben van.

A kedvezőtlen demográfiai tendenciák ellenére a nagyvárosok népességének bizonyos növekedése várható. A társadalom demokratizálódásának és a piacgazdaság kialakulásának körülményei, az alkotmányellenes adminisztratív korlátozások (pl. a nagyvárosokban kötelező bejelentkezés) eltörlése, az objektív gazdasági tényezők, valamint az ilyen városok társadalmi-kulturális vonzereje ilyen irányba hatnak. A falusi térségekben (a föld magántulajdona híján) jelenleg az alacsony hatékonyságú agrárgazdaságban foglalkoztatott munkaerő fölszabadulása is hozzájárulhat ahhoz, hogy a városok – különösen pedig a városi agglomerációk tényleges határain belüli nagyvárosok – ismét növekedésnek induljanak. Így tehát az Orosz Föderáció nagyvárosai más és más ütemben fognak fejlődni az egyes régiókban, de lehetséges növekedésük mértékének és távlatainak előrejelzése további kutatásokat igényel. A kérdés az, melyek azok a stratégiák, amelyek a fejlesztés célszerű keretek közötti megvalósulását lehetővé teszik?

Különösen érdekes a két legnagyobb fővárosi agglomeráció – a moszkvai és a szentpétervári – fejlődése. Jelenleg ezek (és közülük is elsősorban a moszkvai) képviselik az ország gazdasági és társadalmi-politikai fejlődésének húzóerejét. Itt a funkcionális szerkezet intenzívebben és markánsabban változik, mint bárhol másutt az ország belsejében, fejlődnek a piacgazdasági viszonyok kialakulásához kapcsolódó gazdasági ágazatok, módosul a térszerkezet, jelentős erőfeszítések történnek a történelmi városmag megújítására.

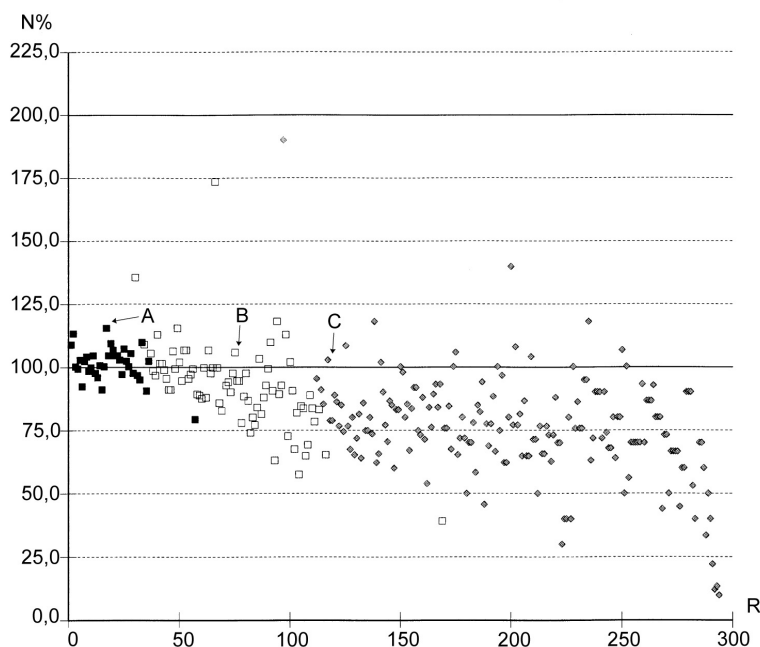
Az Orosz Föderáció nagyvárosai fejlődésének perspektívái jelentősek, de nem egyértelműek az Urálban (Jekatyerinburg, Perm, Cseljabinszk, Ufa), a Volga mentén (Szamara, Nyizsnyij Novgorod, Kazány, Szaratov, Volgográd, Uljanovszk), a csernozjom-övezetben (Voronyezs), a Szibéria és a Távols-Kelet széles D-i peremén (Novoszibirszk, Omszk, Tyumeny, Tomszk, Barnaul, Kemerovo, Krasznojarszk, Irkutszk, Habarovszk, Vlagyivosztok).

A nagyvárosok és milliós városok fejlődését a jelenlegi migrációs folyamatok is befolyásolják. Az ilyen városi településeket érintik leginkább az innovációs folyamatok. A fenti városok és agglomerációjuk fejlődése előfeltételeinek vizsgálata különleges megközelítést igényel, mivel a természeti viszonyok igen különbözők, a gazdaságföldrajzi helyzet és a városi településrendszer kölcsönkapcsolatai változók, és a politikai és gazdasági előfeltételek ugyancsak nagyban eltérnek az Orosz Föderáció régióiban, a szövetségi körzetek rendszere pedig új politikai-közigazgatási helyzetet teremtett.

A közép- és kisvárosok állapota

A volt Szovjetunió és az Orosz Föderáció minisztériumai és főhatóságai, a hivatalosan meghirdetett, a nagyvárosok növekedését korlátozó politika ellenére előszere-ttel telepítettek létesítményeket azokba a városi településekbe, ahol meg lehetett takarítani az alapvető ráfordításokat és a lakásépítési költségeket. Ezért a közép- és kisvárosok az intézményi infrastrukturális ellátottság, a műszaki létesítmények és a városrendezés szempontjából igen lassan fejlődtek. A közép- és kisvárosok felemelését hirdető hivatalos politika és a gyakorlatban megnyilvánult lassú fejlődésük közötti szakadék a Szovjetunióban az 1970-es évekre kidolgozott általános településhálózat-fejlesztési koncepció elemzéséből jól látható: a közép- és kisvárosok túlnyomó részénél a prognosztizált növekedés 1,3–1,5-szeresével, számos esetben pedig kétszeresével múlta fölül a tényleges növekedést a 1990-es évek elejéig (*1. ábra*).

Az Orosz Föderáció közép- és kisvárosai manapság súlyos problémákkal találják magukat szemben. A piacgazdaság felé történő átmenet folyamán a legfontosabb feladatok a következők: gazdasági bázis megteremtése, a monofunkcionális szerkezet felszámolása, az igen elmaradott városgazdálkodás felemelése, a szolgáltatások biztosítása a vonzáskörükbe eső falusi térségek számára. A hatósági jogkörök leosztása a központból a régióknak és helyi szervezeteknek, valamint a helyben maradó

1. ábra. Az Orosz Föderáció különböző méretű csoportos településrendszerei (városi agglomerációk) központjainak népszámszám-növekedése a Szovjetunió 1970-es évekbeli településhálózat-fejlesztési koncepciójának előrejelzésével összehasonlítva. (Előrejelzés: 100%). (Szerk.: PITERSZKIJ, D. 1999). – Csoportos településrendszerek (városi agglomerációk) központjai: A = nagyobb; B = közepes; C = kisebb központok; N = valós növekedés, %; R = rangsor. (Forrás: General'naya skhema rasseleniya... 1976, Chislennost' naseleniya Rossijskoy Federacii... 1991).

Population growth of centres of urban agglomerations of various size as compared to the prediction of the Concept of Development of Settlement Network in the USSR elaborated in the 1970's. (Forecast: 100%). (Compilation: PITERSKY, D. 1999). – Centres of urban agglomerations: A = greater; B = medium; C = smaller centres; N = actual growth %; R = ranking (Sources: General'naya skhema rasseleniya... 1976, Chislennost' naseleniya Rossijskoy Federacii... 1991)

adóbevételek növekedése lehetőséget kínál a közép- és kisvárosok számára. Mindezek ellenére hiányzik a pontos politikai szabályozás, a demokratizáció terén pedig a Föderáció alanyai és a helyi szervek közötti viszony rendezése is csak lassan halad, ami újabb ellentmondások kialakulásához vezethet.

A specializált központok és a különleges jogállású városok sajátosságai

Az Orosz Föderáció városainak egy jelentős része – és elsősorban azok, amelyek a védelmi iparágakra szakosodtak – az utóbbi időben – a hadiipari komplexum

méreteinek csökkenésével és a hadiágazat konverziója nyomán – igen nehéz helyzetbe került. A legtöbb ilyen központ korábban zárt város volt (pl. Arzamasz-16, Krasnojarszk-26, Cseljabinszk-40). Privilegizált helyzetüket máig megőrizték a szociális szolgáltatások, az iparcikkkel és élelmiszerekkel történő ellátottság tekintetében.

Mostanra viszont az állami hadiipari megrendelések volumene erősen megcsappant, és nem minden hadiipari termelőüzem rendelkezik a gazdasági szerkezetváltáshoz és a polgári termelésre való áttéréshez szükséges pénzeszközökkel. Ugyanakkor a magasan képzett munkaerő és a jelentős termelési eszközállomány lehetőséget teremthet az ilyen városok jövőbeni felemelkedéséhez (a szükséges beruházások végrehajtása, a polgári fogyasztási javak előállítását célzó technológiai váltás és hozzáértő menedzselés esetén).

Az Orosz Föderáció városainak különleges csoportját alkotják az ún. „tudományos központ-városok” amelyeket elsősorban a legnagyobb városok körzetében fejlesztettek intenzíven az 1950–1980 közötti időszakban. Ezek olyan tudományterületek alap- és alkalmazott kutatási központjai, mint az atomenergetika, a repülés és az űrkutatás: Dubna, Puscsino, Protvino, Troick, Zsukovszkij, Csernogolovka és néhány Moszkva környéki város; a Novoszibirszk melletti Akagyemgorodok és mások. Ezek a városok hasonló gondokkal küszködnek, mint a gazdaságszerkezeti váltás által hátrányosan érintett, ún. „konverziós” városok.

A „tudományos” városok fejlődésének előfeltételei gyökeresen megváltoztak és elemzésükre annál is inkább szükség van, mivel bennük értékes intellektuális potenciál halmozódott föl magasan képzett munkaerő formájában, amely lehetővé teszi bonyolult innovációs tudományágak fejlesztését.

Teljes átértékelésre szorul a kitermelőipari körzetek városfejlesztésének feltételrendszere: a szénbányászat, a kőolaj- és földgázlelőhelyek és a kapcsolódó feldolgozóipar, a színes-, ritka- és nemesfémek bányászatának körzetei. Az átmeneti időszakban itt is a funkcionális térszerkezet mélyreható változása zajlik. A Kuznyecki-medence és az Urál, a Vorkutai-medence, Moszkva környéke és a Donbassz (Donmedence) rosztovi területén működő szénbánya-vállalatoknál – a kitermelés stagnálásának vagy csökkentésének mértékében, ill. a racionális technológia bevezetése nyomán – elkerülhetetlenek a nagyarányú elbocsátások. A szénbányászati vidékeken különösen nagy a feszültség és gyakoriak a bányászok szervezett megmozdulásai. A kőolaj- és földgáztermelő vidékeken – Szibéria közelebbi és távolabbi É-i területein –, valamint a színes-, ritka- és nemesfémek bányászati körzeteiben – Szibéria É-i területein és a Távols-Keleten – az esetek többségében a problémát a rohamos elvándorlás jelenti.

Az utóbbi években számos körzetben a népességszám jelentősen csökkent, egyesekben pedig (Magadani terület, Csukcsföld) 1989-hez képest 35–50%-os a fogyás. Mindezek mellett Szibéria É-i részén és a Távols-Keleten természeti erőforrások hatalmas készletei találhatóak, amelyek hasznosítása csak racionálisan szervezett és hatékony településrendszer esetén képzelhető el.

Regionális különbségek

Az Orosz Föderáció városfejlesztésének fentebb jellemzett problémái és előfeltételei kellő megalapozottsággal csak regionális összefüggésben szemlélhetők, mivel a természeti, gazdasági, demográfiai, etnikai és társadalmi viszonyok igen differenciáltak az ország területén. Így pl. változik az új határmenti városok és körzetek helyzete.

Érdemes felhívni a figyelmet a tengeri kikötővárosokra. A Szovjetunió felbomlását követően az Orosz Föderáció számos, az ország európai részén elhelyezkedő kikötőjét elveszítette. Nagy fekete-tengeri és baltikumi kikötővárosok maradtak a FÁK országai és a balti államok területén. Távlatban a nemzetközi hajózóutak elérhetősége csak abban az esetben biztosítható, ha az Orosz Föderáció új kikötőket épít, ill. a működőket (Szentpétervár és Kalinyingrád a Balti-tengeren, Novorosszijszk és Tuapsze a Fekete-tengeren, Taganrog az Azovi-tengeren és Asztrahán a Kaszpi-tengeren) bővíti. A fenti kikötővárosok közül számos területén és környezetükben már megkezdődött új nagy tengeri kikötőhelyek tervezése és építése.

Különleges helyzetben vannak azok a városok, amelyek az új geopolitikai helyzet következtében határmenti, periferiális helyzetbe kerültek és gazdasági, közlekedési kapcsolataik a szomszédos országokkal, (az egykori tagköztársaságokkal), valamint tranzit funkciójuk alapvetően megváltozott. Különböző mértékben vonatkozik ez olyan városokra, mint a Moszkva–Minszk–Varsó tengely mentén fekvő Szmolenszk, a Volga mente–Kazahsztán–Közép-Ázsia tengelyen elhelyezkedő Orenburg és az európai államok szomszédságában található Pszkov, Belgorod, Brjanszk, Rosztov-na-Donu és mások. Közép- és hosszútávon a megváltozott földrajzi helyzet fogja meghatározni a térbeli-gazdasági kapcsolatokat, amelyek azután kihatnak a városok funkcionális specializációjára és belső térszerkezetükre.

Külön elemzést igényel a korábbi tagköztársaságok (jelenleg a Kaukázusontúl államai – Grúzia és Azerbajdzsán) határai közelében fekvő városok fejlődése. Itt a helyzet meglehetősen bizonytalan és határszakaszonként változik. Az orosz-ukrán határtól eltérően – ahol az államhatár kialakulását követően a társadalmi, gazdasági és személyes kapcsolatok ugyan csökkentek, de nem szűntek meg – az orosz-grúz határon – az abháziai események következtében és a szigorú határellenőrzés bevezetésével – a korábbi kapcsolatok gyakorlatilag megszakadtak.

A gazdasági szerkezetváltás problémái

Az Orosz Föderáció számos régiójának közös problémája a gazdasági szerkezetváltás szükségessége. A feladat hatékonyabb gazdasági és piaci mechanizmusok kialakítása. Ez elsősorban az Orosz Föderáció monofunkcionális gazdasági szerkezetű körzeteire, vagyis a textilipari, a szénbányászati és bizonyos nyersanyagkitermelő és -feldolgozó ágazatokra vonatkozik.

A rendszerváltás után az Ivanovói terület hagyományos textilipari városai súlyos válságba kerültek, amely nagymértékben sok üzem veszteséges termelésének és

a hazai termékek külföldiekkel (olcsó textil- és konfekcióipari importárúk) való versenyképtelenségének tulajdonítható.

Korábban említettük az Orosz Föderáció szénbányászati körzeteiben zajló szerkezetátalakítás problémáit. Sok, a szén- és ércbányászatra specializálódott város és település – a bányák és ércléghelyek kimerülésével vagy a kitermelt nyersanyag alacsony piaci versenyképessége következtében – új specializáció keresésére kényszerül, ahogyan az a Moszkva környéki bányászvárosokkal már megtörtént; ezekbe vegyipari és gépipari üzemek települtek.

A gazdasági szerkezetváltás problémája ennél szélesebb értelemben érinti az ország legnagyobb sokfunkciós központjait, amelyekben magasan fejlett technológiájú termelést kell meghonosítani a képzett munkaerőt nem igénylő tömegtermelés helyett.

A városfejlődés perspektíváinak értékelésekor nagy jelentőséget kap a migrációs folyamatok előrejelzése. A fentebb hivatkozott tényezők (oroszok kényszerű kitelepülése az egykori tagközsárságokból és katonai konfliktusterületekről, elvándorlás É-ről stb.) mellett kiemelt fontosságú a népesség mobilitását az Orosz Föderáción belül akadályozó alkotmányellenes eljárások (pl. a kötelező bejelentkezés) megszüntetése. Az ilyen korlátozások feloldása nyilvánvalóan nagyobb migrációs mozgékonyasághoz vezethet és a nagyvárosok és agglomerációk, valamint a természeti-éghajlati szempontból kedvező adottságú dél-oroszországi területek népességszámának növekedését eredményezheti. Másrészt viszont ez (igencsak nemkívánatos) elvándorlást vonna maga után az amúgy is ritkán népesült vidékekről – a csernozjom-övezeten kívüli területekről és az ország európai részének É-i vidékeiről, valamint Szibéria és a Táv-Kelet É-i területeiről.

Az Orosz Föderáción belüli városfejlődés távlati potenciáljának értékelése

Egy szakértői értékelés az Orosz Föderáció városait távlati fejlődési potenciáljuk alapján mérte föl. A kutatás során az ország több mint 1000 városából a leginkább reprezentatívakat vizsgálták: az Orosz Föderáció szubjektumaiként nyilvántartott (tehát az összes jelentősebb) városi központot, a specializált ipari központokat, a legnagyobb közlekedési csomópontokat, üdülőhelyeket, kisvárosokat, a helyi központokat.

Az városok fejlődési potenciáljának szakértői pontozásos rendszeren alapuló értékelése önálló, úttörő jellegű vállalkozás. Az eredményeknek az alkalmazásnál van jelentősége, vagyis ezek a beruházási tevékenység tervezésekor és konkrét termelő és szolgáltató egységek telephely-választásakor veendő figyelembe. Különös érdeklődésre tarthat számot a legnagyobb fejlődési potenciállal rendelkező városok pontozásos értékelése, minthogy a lehetséges beruházók számára ezek jelenthetik a legnagyobb vonzerőt. A fejlődési potenciál elemzése a tényezők igen széles körének figyelembe vételével történik. Ezek, valamint az értékelés során kialakított mutatók időben változnak, ami szükségessé teszi állandó monitoringrendszer működtetését.

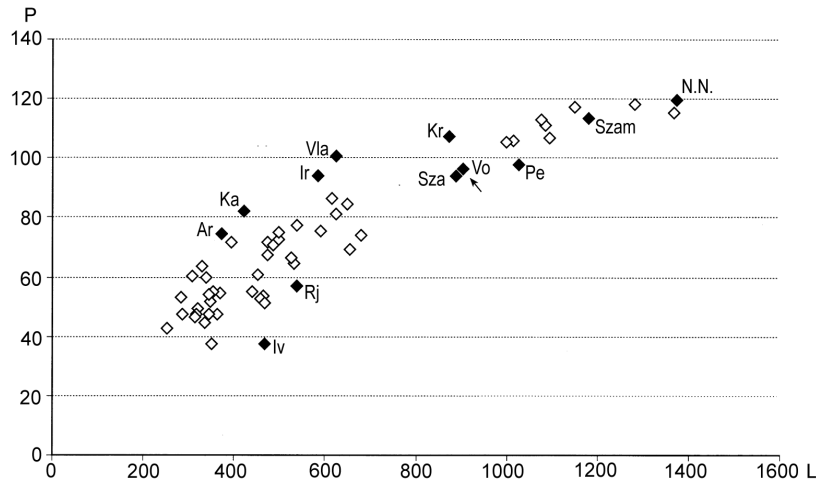
Az értékelés nagy számú (22) mutató bevonásával történt, amelyek közül a minőségileg egyneműeket 11 aggregált csoportba vonták össze. Ezek a következők:

- népesedési helyzet,
- a város közigazgatási jelentősége és a településrendszerben elfoglalt helye,
- termelési potenciál,
- tudományos kutatási és kulturális potenciál,
- közlekedési viszonyok,
- pénzügyi erőforrások és a világgazdaságba történő betagozódás mértéke,
- a népesség életszínvonala,
- az infrastrukturális fejlettség szintje,
- ökológiai helyzet,
- politikai viszonyok,
- bűnözésveszély.

A lefolytatott kutatás során a városok távlati fejlődési potenciálját összevettük népességszámukkal (2. ábra). Az eredményekből levonható az a következtetés, hogy a városok beruházási vonzereje igen differenciált, és nem mindig áll arányban a népesség számával. Így pl. az Föderáció szubjektumaiak számító városok esetében (még Moszkvát és Szentpétervárt leszámítva is) a távlati fejlődési potenciál szakértői pontszámai és a népességszám közötti korrelációs együttható meglehetősen magas értékeket mutat, a milliós és ahhoz közeli népességű városok nélkül ez az érték már lényegesen alacsonyabb. A fenti paraméterek figyelemre méltó korrelációt mutatnak a könnyű- és kohóipari, gépipari központok és üdülési-idegenforgalmi központok esetében is. Másrészt a szénbányászati, a kőolaj- és földgáztermelő, a kőolaj-feldolgozó, és a faipari központok, valamint a „tudományos” városok szakértői pontszámai és népességszámuk nem mutat erős korrelációt.

Figyelemre méltó továbbá, hogy a sok számszerű értékelés elemzése nyomán nem mutathatók ki kiemelten előnyös országrészek. Magas távlati fejlődési potenciállal rendelkező városok az ország európai részén éppúgy akadnak, mint Szibériában vagy a Távols-Keleten, ami azt látszik megerősíteni, hogy a fejlődési potenciált és a beruházási vonzert városokként, a helyi viszonyok figyelembe vételével szükséges megállapítani.

Végül meg kell jegyezni, hogy egyes régiók és városok beruházási vonzerejének becslésére irányuló felmérések a szovjet időszakban nem került sor. Az ilyen kérdésekben a Szovjetunió Tervbizottsága és a minisztériumok döntöttek speciális műszaki-gazdasági szempontok figyelembe vételével és politikai megfontolásokból, ezért a szovjet korszakkal történő összehasonlítás csak feltételezésekre szorítkozhatna. Nyilvánvalónak látszik, hogy a beruházási vonzerő növekedett Moszkva, Szentpétervár, több milliós város, a Orosz Föderáció szubjektumai közé tartozó városi központok jelentős része, – ahol a piaci reformok meglehetősen intenzív méreteket öltöttek – továbbá az exportra specializálódott ipari központok és a tengeri kikötők esetében. A hadiipari komplexumok központjai, továbbá bizonyos gép-, szén- és textilipari centrumok, amelyek fejlesztése korábban a tervberuházások függvénye volt, a megváltozott körülmények között komoly nehézségekkel találják magukat szemben. Ter-

2. ábra. Az Orosz Föderáció szubjektumai (közigazgatási egységek) központjainak fejlődési potenciálja (250 ezer lakosnál népesebb települések, Moszkva és Szentpétervár kivételével). (Szerk.: PITYERSKIJ, D. 1998). – Iv = Ivanovo; Rj = Rjazany; Ar= Arhangelszk; Ka = Kalinyingrád; Ir = Irkutszk; VI = Vlagyivosztok; Sza = Szaratov; Kr = Krasnojarszk; Vo = Voronyezs; Pe = Perm; Szam = Szamara; N.N. = Nyizsnyij Novgorod; P = pontszám; L = népességszám (1000 fő)

Development potential of centres of subjects of the Russian Federation (administrative units) (settlements over 250 thousand population without Moscow and Saint-Petersburg). (Compilation: PITYERSKY, D. 1998). – Iv = Ivanovo; Rj = Ryazan; Ar = Arkhangelsk; Ka = Kaliningrad; Ir = Irkutsk; VI = Vladivostok; Sza = Saratov; Kr = Krasnojarsk; Vo = Voronezh; Pe = Perm; Szam = Samara; N.N. = Nizhny Novgorod; P = balls; L = population number (1000 person)

melési szerkezetük átalakításához és a piachoz történő alkalmazkodás elősegítésére speciális beruházási programokra lesz szükségük.

Ha összesített táblázatot készítünk az Orosz Föderáció városi központ jelle-
gű közigazgatási egységeiről („szubjektumok”) és az ország más (250 ezernél népe-
sebb) nagyvárosairól, ipari, közlekedési és üdülési-pihenési központjairól, kiderül,
hogy olyan városok fejlődési potenciálja, mint pl. Togliatti, Novokuznyeck,
Naberezsniye Cselni, Cserepovec, Magnyitogorszk, Angarszk, Dzerzsinszk, Szocsi,
számos velük hasonló népességszámú, az „Orosz Föderáció szubjektuma” minősítésű
városi központtét felülmúlja. Ez a tény különösen azért érdekes, mert a jelenlegi idő-
szakban a Föderáció szubjektumainak szerepe és jelentősége folyamatosan növekszik.

Területi tervezés és területrendezés az Orosz Föderációban az új társadalmi-gazdasági körülmények között

Az új, demokratikus törvényhozás az Orosz Föderációhoz tartozó köztársas-
ságok, vidékek (kraj) és területek (oblaszty) számára lehetőséget biztosít az önálló

döntések meghozatalához, a megvalósuláshoz azonban még bizonyos idő szükséges. A központi kormányzat készsége arra, hogy a régióknak nagyobb önállóságot biztosít, megfelelő szervezeti előfeltételeket tesz szükségessé. A Föderáció közigazgatási egységei és a helyi szervek részéről ez tervezési tevékenységet és a tervek következetes végrehajtására irányuló szándékot feltételez. Számos, a városfejlesztésben döntő jelentőségű jogi és normatív dokumentum jelent meg a Szövetségi Gyűlés által elfogadott törvények, elnöki rendeletek, kormányhatározatok, különböző igazgatási testületek ajánlásai és módszertani utasítások, vezető tervező-kutató intézetek javaslatai formájában. Még ezeknél is több dokumentum van kidolgozás alatt és az elfogadás stádiumában. Így az oroszországi városfejlesztés jogi rendszere a szakemberek részéről állandó naprakészséget igényel, hogy a gyorsan változó helyzetben eligazodhassanak.

A változások a regionális tervezés és területfejlesztés, valamint a területrendezés viszonyának módosulását hozták magukkal. A központi tervezés megszűnésével a területi tervezés a szövetségi szervek, a Föderáció szubjektumai és a helyi önkormányzatok regionális politikájának összehangolását jelenti. A területrendezés alapján véve megőrizte céljait és szerepkörét, jelentősége a mostani viszonyok között nemhogy csökkenne, hanem éppen, hogy növekszik.

A központi állami tervezés hiányában azonban – amikor az államnak nem állnak rendelkezésére eszközök a gazdálkodó szervek (vállalatok, részvénytársaságok) döntéseinek befolyásolására a telephelyek megválasztásában – a területrendezésnek kell megfogalmaznia a fejlesztések társadalmi-gazdasági és ökológiai feltételeit, és rámutatni a kölcsönkapcsolatok és kölcsönhatások rendszerére, amely hatással lehet a létesítmények elhelyezésére és működésére, végső soron a körzet fejlődésére. Ezzel összefüggésben a területrendezés jogi státusa is alapvetően változik: az új körülmények között a különböző szintű régiók fejlesztésének céljait és feltételeit alapozza, ill. fogalmazza meg. A területrendezés módszereinek fejlesztése a következő irányokban folyik:

1. A döntéshozatali folyamat és a végrehajtás demokratizálása.
2. Az ökológiai irányultság megerősítése. (Megjegyzendő, hogy az ökológiai kritériumokon alapuló városfejlesztési stratégia új és aktuális feladat, amely korábban a várostervezés során és az urbanizációs folyamatok értékelésekor nem volt meghatározó jellegű.)
3. A területrendezés rendszerelméleti és kibernetikai irányba való fejlesztése.
4. Sztochasztikus (valószínűségi) megközelítés a területfejlesztés hatásainak előrejelzésében.
5. A prognóziskészítés módszereinek kiszélesítése: a terület funkcionális övekre tagolása, energetikai-termelési ciklusok, küszöbértékek alkalmazása, a gazdaságföldrajzi helyzet elemzése stb.
6. A számítások és a tervezés pontosságának különböző hosszúságú (5–7, 10–15, 25–30, 50–100 év) időintervallumokra történő vetítése.
7. A területrendezés folyamatos korrigálása a helyzet és az alapadatok változásának függvényében.

8. Az információáramlás folyamatának fejlesztése, az adatok lekeresésének, bevitelének és feldolgozásának szigorúan átgondolt rendszerében.

9. A területrendezés és a terület körzetesítése közötti kapcsolat erősítése.

10. A gazdaságföldrajzi elméletek és koncepciók mind szélesebb körű alkalmazása a területrendezés tudományos elméletének kialakítására.

Az Orosz Föderáció településhálózat-fejlesztési koncepciója továbbra is ajánló jellegű marad. A többi szövetségi jelentőségű programhoz hasonlóan fenti koncepciót is a kormány tárgyalja és hagyja jóvá. A koncepció megvalósításához nélkülözhetetlen dokumentumok:

1. Az Orosz Föderáció városépítési kódexe.

2. Szövetségi érvényű törvények (mint pl. az 1992-ben elfogadott „Az Orosz Föderáció városépítésről szóló törvénye” vagy a „Törvény a funkcionális övezetekről az Orosz Föderáció területén” stb.).

3. Jogi és normatív szabályozók, módszertani anyagok és ajánlások, (mint pl. a SzNiP [építési normák és szabályok], határozat „Az állami városépítési kataszter létrehozásáról és vezetéséről”, a városépítés során alkalmazandó SzNiP, utasítás a városépítési dokumentáció tartalmáról, kidolgozásának menetéről, egyeztetéséről és elfogadásáról stb.).

4. Szövetségi célprogramok, (mint pl. „Történelmi városok rekonstrukciója”, „Közép- és kisvárosok fejlesztése”, „Az oroszországi Arany Gyűrű” stb.).

5. Az alábbi tevékenységek:

- területrendezés,
- városok általános rendezési tervei,
- regionális településfejlesztési koncepciók,
- területi természetvédelmi komplex tervjavaslatok stb.

A 3. ábrán az Orosz Föderáció általános településhálózat-fejlesztési koncepciójának keretében kidolgozott városfejlesztési modell szerepel.

A jelenlegi helyzetben figyelembe kell venni a regionális szervek – az Orosz Föderáció közigazgatási alanyai – és a helyi önkormányzatok fokozott szerepét a településfejlesztéssel és a területrendezéssel kapcsolatos kérdések megoldásában. Sok esetben éppen a fentiek kezdeményezik és hagyják jóvá a regionális tervezési, területrendezési dokumentumokat, helyi településfejlesztési koncepciókat, környezet- és természetvédelmi tér tanulmányokat. Mind regionális, mind pedig helyi szinten szükség van a fenti szervek által az ilyen tervek kidolgozásával és megvalósításával kapcsolatos, közösen vállalt felelősség tudatosítására. A törvény biztosította lehetőségekkel sem regionális, sem pedig helyi szinten nem élnek eléggé.

Bár az 1990-es évektől helyi szervek szerepe és kompetenciája jelentősen megnőtt és szélesedett, a központi tervezés és hatóságok szerepe pedig vesztett jelentőségéből, a központ mindmáig igen erős hatást gyakorol a helyi döntések meghozatalára. Csaknem az összes államhatalmi szerv, a központi tudományos-kutató és tervező intézetek, a független szakértők és az állami és pénzügyi apparátus mellett működő tanácsadó cégek Moszkvában találhatóak és kulcsszerepet játszanak a nagyberuházások

megalapozásában és kidolgozásában. A legfontosabb gazdasági szervezetek – bankok, konszernek, ipari-pénzügyi csoportok – központjai ugyancsak Moszkvában és Szentpéterváron működnek. A nagyberuházásokról itt döntenek. Az utóbbi időben a regionális és helyi beruházók szerepe megnőtt, de még mindig korlátozott.

Az Orosz Föderáció Építésügyi Minisztériuma (Goszsztroj) által 1993-ban elfogadott, és máig érvényben lévő, a városépítési dokumentáció tartalmáról, kidolgozási rendjéről és elfogadásáról szóló rendelet a várostervezés néhány olyan fázisát is magában foglalja, amelyeket már az ország új gazdasági, politikai, demográfiai és geopolitikai helyzete diktál. A tervjavaslatok manapság már nem mindig a közigazgatási határokhoz igazodnak, hanem határmenti és speciálisan kijelölt területekre vonatkoznak. A grafikus és szöveges anyagokban jelentős szerepet kap a tulajdonviszonyokat figyelembe vevő területelosztás és övezeti beosztás.

A területrendezési, településfejlesztési és városrendezési tudományos-tervező tevékenység jelenlegi rendszere

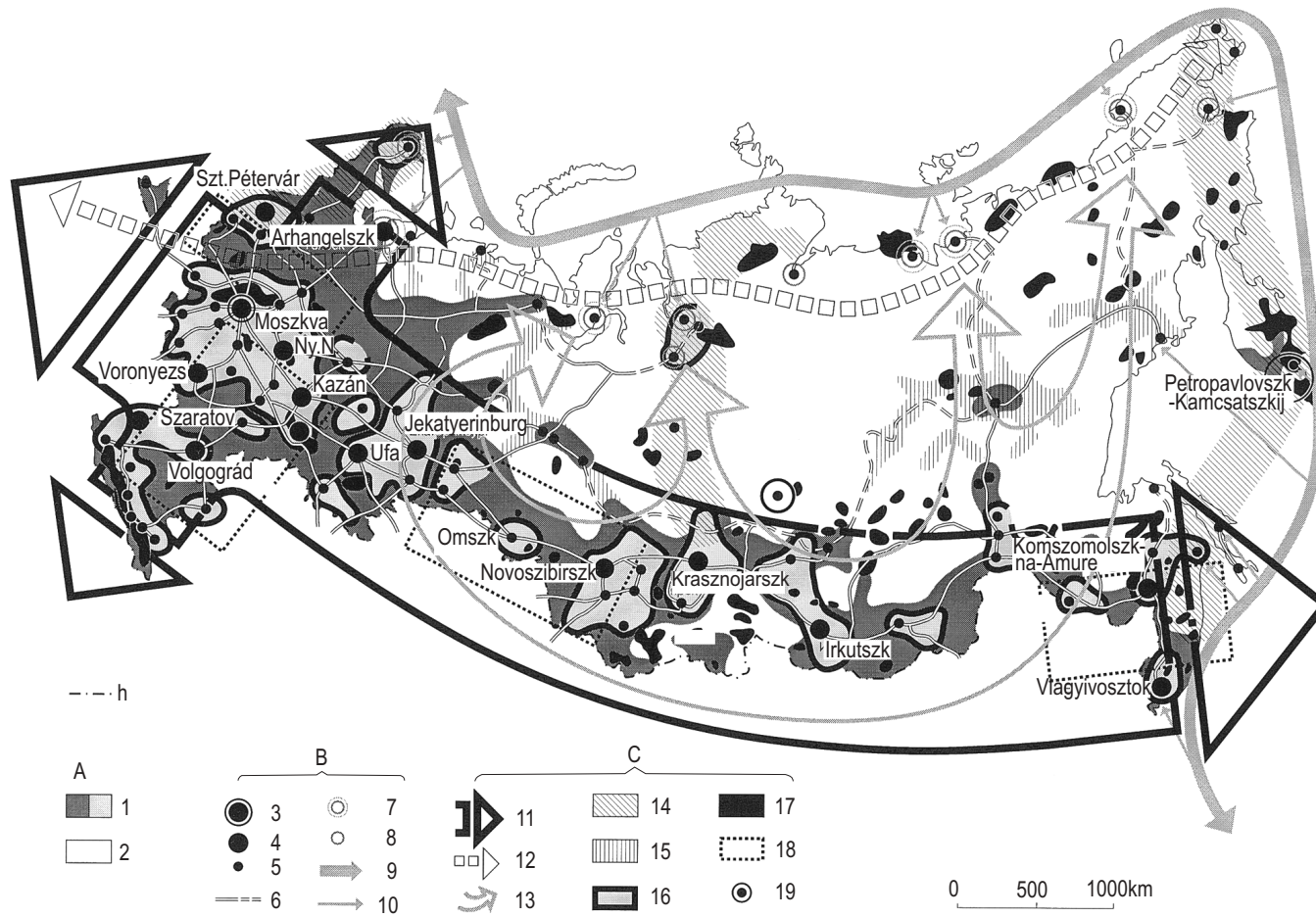
A városépítési dokumentáció alapvető, térképként is ábrázolt formái az Orosz Föderáción belül a következők:

– *Az Orosz Föderáció településhálózata fejlesztésének, környezetgazdálkodásának és a termelőerők területi elhelyezkedésének általános koncepciója*, amely a településrendszer tökéletesítésének főbb irányait jelöli ki, a termelőerők fejlődésével és elhelyezésével, a környezet állapotával, a szövetségi és régiók közötti mérnöki-közlekedési-szállítási infrastruktúrával összhangban, a városhálózat egységes fejlesztése, biztonságos lakókörnyezet, településrendszer kialakítása, a természeti és történelmi-kulturális örökség megóvása érdekében.

– *A településhálózat-fejlesztés, környezetgazdálkodás és a termelőerők területi elhelyezkedésének regionális koncepciója*. Gazdasági körzetekre, nagyobb földrajzi régiókra, természeti-éghajlati övekre, üdülőkörzetekre, nemzeti-állami és közigazgatási területi egységekre és határmenti övezetekre alakítják ki 1:100 000–1:300 000 méretarányban; az általános koncepció egyes pontjai konkretizálja.

– *A természetvédelem és környezetgazdálkodás területi komplex rendszere*, amelyet rendkívüli ökológiai helyzetben lévő és természeti katasztrófák sújtotta, valamint különleges védettséget élvező területekre dolgoznak ki a kedvező lakókörnyezet kialakítása, a környezetszennyezés és a természeti környezet leromlásának megelőzése, továbbá a racionális környezethasznosítás biztosítása céljából.

– *Területfejlesztési terv*, amely az Orosz Föderáció szubjektumainak területére vagy azok egy részére készül 1:100 000–1:300 000 méretarányban. Ebben az ésszerű területhasznosítás, a szociális, mérnöki-szállítási és termelési infrastruktúra kialakításának kérdéseire keresnek választ az optimális településhálózat, nemzetgazdasági komplexum és környezethasználat kialakítása, hatékony erőforrás-hasznosítás céljából

– A területrendezési tervet területi-termelési komplexum, városi agglomeráció, közigazgatási körzet területére vagy azok egy részére, elővárosi vagy városperemi-természetvédelmi övezetre, rekreációs térségre dolgozzák ki. Ebben a területrendezés döntéseit részletezik a tervezési terület egészére, konkrét területhasználati egységekre lebontva, 1:25 000–1:50 000 (kivételes esetekben 1:100 000) méretarányban.

– Általános városrendezési terv, egyéb település rendezési terve. Alapvető városépítési jogi dokumentum, amelyben a területfejlesztés főbb irányait és kiterjedését, funkcionális célkitűzéseit és övezeteit határozzák meg. Szerepel benne a földterületek tulajdonformák szerinti megoszlása, a városi jelentőségű tereptárgyak, a közlekedési vonalak, mérnöki létesítmények és a városrendezés, a veszélyes természeti

←

3. ábra. Az Orosz Föderáció általános településhálózat-fejlesztési koncepciója. Városhálózat-fejlesztési model. (Szerk.: RICHTER, R. 1999). – h = Oroszország határa; A = Településhálózati nagyrégiók: 1 = a letelepedés főbb, a települések közötti stabil rendszerkapcsolatokkal jellemezhető övezete; 2 = a gazdaság és népesség területi szervezetének autonóm gócpontokkal jellemezhető övezete; B = A termelőerők és népesség területi váza: 3 = főváros; 4 = regionális és szubregionális központok; 5 = az Orosz Föderáció szubjektumainak egyéb központjai; 6 = fontosabb közlekedési vonalak: létezők; tervezettek; 7 = az É-i hajózási út kikötői; 8 = az É-i területek egyéb kikötői; 9 = főbb tengeri hajózási útvonalak az Orosz Föderáció felségvizein; 10 = Oroszország tengeri kijáratai; C = Tervezési szerkezet: 11 = a városfejlesztés tervezett főbb tengelyei; 12 = a transzkontinentális kapcsolatok fejlesztésének lehetséges irányai; 13 = a fontosabb letelepedési területek és az É-i vidék közötti kölcsönhatás-kapcsolatok; 14 = nagyobb üdülőkörzetek és különösen értékes természetvédelmi területek formálódási folyosói az Orosz Föderáció É-i és keleti vidékein; 15 = városi és falusi népesség által sűrűbben lakott É-i területek; 16 = az intenzív városfejlesztés területei; 17 = értékes természetvédelmi és rekreációs területek; 18 = a kényszerbevándorlók letelepítésének kiemelt körzetei; 19 = különleges természeti objektumok; N.N. = Nyizsnyij Novgorod (Forrás: BASZIN 1997)

Concept of the development of settlement network in the Russian Federation. Structural model of urban development (Cartography: RICHTER, R. 1999). – h = state boundary of Russia; A = Macrozones of habitation: 1 = main zone of habitation with stable systems relations between the settlements; 2 = zone of autonomous-nodal forms of territorial organisation of economy and population; B = Main skeleton of territorial organisation of economy and population: 3 = capital of Russian Federation; 4 = regional and subregional centres; 5 = other centres of subjects of Federation; 6 = principal transport routes: existing and projected; 7 = ports of Northern route of navigation; 8 = other ports in the North; 9 = principal directions of navigation within marine borders of Russian Federation; 10 = marine exits of Russia; C = Planning structure: 11 = main axes of urban development planning; 12 = possible direction of transcontinental relations (in perspective); 13 = relations of interaction between the main zone of habitation and the North; 14 = corridors of formation of large recreation systems and highly valuable areas of nature conservation in the northern and eastern territories of Russian Federation; 15 = areas with high concentration of urban and rural population in the North; 16 = areas with highly active urban development; 17 = valuable areas of nature conservation and recreation; 18 = target areas of resettlement of forced immigrants; 19 = unique objects of nature; N.N. = Nizhny Novgorod (Source: BASIN 1997)

és technogén folyamatok elleni védekezés, a terület birtokba vételének lépései. Az általános rendezési terveket általában két lépésben valósítják meg: először a koncepciót dolgozzák ki, majd magát a tervet. A koncepció távlati, stratégiai jellegű, és a város és a peremzóna területére készül 1:5000–1:25 000 méretarányban. A rendezési terv – a népességszámtól függően – 1:2000–1:10 000 méretarányú.

– *A város (település) kiterjedésének terve.* A jóváhagyott területrendezési és általános városrendezési terv alapján 1:2000–1:25 000 méretarányban készül a település kiterjedésének és határának meghatározására, kijelölésére és terepi rögzítésére.

– *A falusi önkormányzat területének általános rendezési terve* kiterjed a hozzá tartozó összes településre, konkretizálja és továbbfejleszti a területrendezési terv alapvető céljait. 5–7 éves távlatra készül, 1:5000 vagy 1:10 000 méretarányban.

– *A funkcionális terület általános rendezési terve* kiegészítésül szolgál a legnagyobb városok egyes részeire, 1:5000 méretarányban készül.

– *A részletes rendezési terv* az egyes városok vagy más települések részeire, ill. kisváros, városi típusú település, lakó-, ipari negyedek, történelmi és egyéb funkcionális zónák területére készül. Feltünteti a beépítés szabályozott határait, a terület funkcionális és építési övezeteit, az állami, önkormányzati és magántulajdonban lévő területeket, a kulturális-szolgáltató, kommunális és közlekedési objektumokat. A grafikus mellékletetek 1:1000 és 1:2000 méretarányban készülnek.

– *A beépítési terv* az építési terület különböző tervezési elemeit tartalmazza az általános vagy részletes rendezési terv alapján, 1:500 vagy 1:1000 méretarányban.

Oroszból fordította: BASSA LÁSZLÓ

Veress Márton (szerk.): Karsztfeljlődés V. – BDTF Természetföldrajzi Tanszék, Szombathely, 2000. 308 old..

A 21 tanulmányt tartalmazó kötetben a 2000. ápr. 13-14-én Szombathelyen rendezett Karsztfeljlődés III. konferencián elhangzott előadások tanulmányai olvashatók. A több mint 300 oldalas kiadvány jól reprezentálja a hazai kutatásokat, a benne olvasható értekezések az ország különböző karsztos vidékein, továbbá a Júliai-Alpok egy kiválasztott mintaterületén zajló, ill. a Nagy-Britanniában folyó kutatásokról számolnak be.

A magyarországi karsztos denudáció sebességének becslésével foglalkozik a könyv első tanulmánya, amelyben IZÁPY G. és MAUCHA L. három mintaterületen a csapadék, a forrás- és a termelőkutak-vizeinek kémiai adatai alapján hasonlítja össze az anyagtranszport, ill. a denudációs értékeket. ZÁMBÓ L. és TELBISZ T. a magyarországi karsztos talajok modellkísérletében rámutatnak, hogy a talajok alatt a mészkőoldás nagymértékben a talajtípustól és annak mikrobiális hatására kialakult oldóképességétől függ. A szervesanyagtartalom és a szervesanyag utánpótlás határozza meg az egyes talajtípusokra jellemző oldóképesség arányát.

A Délkeleti-Bükk DK-i szegélyén az átöröklött völgyek és a talpukba mélyülő töbrök problematikáját veti fel HEVESI A. és ZÁHORSZKI KÖZÖS CIKKE. A. a miskolctapolcai kőmázsák és környé-